

»Szaladj kuruc, jó a német,
Lásd, mely okos, tudós féreg;
Hidd el, ha elér, majd megcsap,
Félre bogzott hajadba kap,
Nyalka kurutz!«

Ugyanez a dal aztán a napóleoni harcok idején toborzó, verbunkosnóta lett. Később, béke idején, szerelmi éldelgést szolgáltat és a »Nyalka kurutz!« helyett »Drága violám«-ról zengett. Végül, az 1848-beli szabadságharc izzó magyar hangulataiban ez lett belőle:

»Kossuth Lajos azt üzenre,
Hogy kevés a regementje;
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni
Eljen a haza!«

Mondjuk-e, hogy sok ideig ebben a formájában üldözték a legkegyetlenebbül a »Székely kurutz dalát«. És ki tudná, ha vajjon befejezte-e már a maga néplelki küldetését ez a sok-szövegű magyar nóta!

Ennek a történelmi gyökerű népdalnak ugyanis olyan a fejlődőképessége, mint valami ősi tölgynek, amelynek az ágai között a jólelkű mesemadár fészkel...

De a tulajdonképeni népdal értelmét, közszerűségét, kedveltségét a cigányok muzsikás lelke vitte belé a nemzeti érzések és népi tudatok világába. Külön tanulmány tárgya volna kimutatni a magyar muzsikus cigányok eredetét. Itt csak annyit jegyzünk fel róluk, hogy valóságos kivetítődései, kiformalódásai ők a dalos magyar léleknek; alázatos szolgálói a duhaj, vitéz harci-kedvnek, az elborongó gyásznak, nagy magyar szomorúságok lélekváltságainak. Rákóczi Ferencet és rodostói hűségese bűjdős társait Czinkáék (a Czinka Panna apja és nagybátyja) vigasztalták a Márvány-tenger szomorú partjain. Azután Panna sajtászerzeményű híres dalain (Magyar nóta, Hallgató magyar, A háromszáz özvegy nótája, Halott-tánc, Ósapáink dala, stb.), Bihari János nemcsak nemzeti értékű, de művészi becsű szerzeményei és cigányos átírásai elvezetnek bennünket a magyar dal, a népdal renaissance-áig. Lavotta, Csermák, Ruzicska, Svastics János, Rózsavölgyi (1823.), megteremtői voltak a magyar dal újjászületésének. Ez az újjászületés a Nemzeti

Színház megnyitásától veszi igazabban kezdetét. Országos hírű és nagy népszerűségű cigányprimások, így: Martinovics, az idősebb Boka András, Boka Károly, Dombi Marci, majd lelkes naturalisták: Simonffy Kálmán, Nyizsnyay Gusztáv, Lovassy Sándor, Pecsényánszky János (Pálotási), Frank Ignác, azután Egressy Béni, Szentirmay Elemér, később az akadémiailag képzett gárdája: ifj. Ábrányi Kornél, Mosonyi Mihály, Reményi Ede (a világhírű hegedűvirtuóz), Káldy Gyula, Huber Károly, Zimay László, Doppler Ferenc lendítették fel a magyar dalt (és a magyar zenét), amely körül a leghasznosabb szolgálatokat végezték a népdalgyűjtők: Mátray Gábor, Bognár Ignác, Füredy Mihály, Bartalus István és mások.

Természetesen az elévülhetetlen nevek mellett és túl az 50-es éveken, de az elnyomatás sötét időiben is, majd méginkább az 1867-iki kiegyezés után, megint a jelentős magyar cigányprimások vitték világszerte és dicsőséggel szét a magyar dalos lélek hírét. Rác Pali, Radics Béla, Berkes, Kóczé, Pongrácz Lajos, Erdélyi Náci és Kálmán, a Magyarok, Buráék, Sovánka, Banda Marci és még igen sokan voltak lelkes kertészei a magyar dalnak, miután a legnagyobb magyar genie, Liszt Ferenc már világszerte hangversenyképessé tette azt a magyar zengzetet, amelyről bátran kiáltotta oda a zenevilágnak, hogy: »Nincs semmi más oly zene, melytől az európai zene annyi ritmusa eredetiséget tanulhatna, mint a magyartól!« (Bach is hemzseg a magyaros cifrázatoktól. Ezt a Pozsonyból protestáns hitvallása miatt családostól kiüldözött édesapja, Bach Vitus magyar vérének köszönhetette.) És a legnagyobbak-legnagyobbja: Beethoven se vonhatta ki magát a dalos magyar lélek mindeneket megihlető hatása alól. Az ő »István király«, »Athén romjai« stb. nagyszerű alkotásainak tükrében is ott piroslik ki-kibukkanva, el-eltűnve, átformálva a magyar dal, a népdal ruszitikus lehellete. E halhatatlan nagyságok körül a magyar és éppen nem méltatlan nótaköltők érdemes és izmos gárdája vitte tökéletes megérésre, a köztetszés magaslataira a mi gyönyörű dalainkat. Ezeket ma már a néplelek teljesen fölszívta, adaptálta, magába gyökeresítette, így méltán nevezhetjük e